

AUŠRINĖ KULVIETYTĖ-CEMNOLONSKĖ

Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva
Vytautas Magnus University, Lithuania

ŠTRICHO RITMU PER ISTORIJĄ IR VIETOS ATMINTĮ. MINDAUGO LUKOŠAIČIO PIEŠINIAI

By the Rhythm of Stroke Through History
and Local Memory. Drawings by Mindaugas Lukošaitis

SUMMARY

The article speaks about one of the most interesting 21st century artists - Mindaugas Lukošaitis. The cycles of his drawings are analyzed in detail, in which the artist creatively explores the themes of post-war Lithuanian partisans, the Northern War, Lithuanian Jews, the Rwandan genocide, the defense of Pilėnai (14th century), the Russian-Ukrainian war. His latest projects, aimed at visualizing the stories of local places, the identity of the town of Vandžiogala and the city of Vilnius, are also discussed. The distinctiveness of his work is revealed by showing his touch on the contexts of the historical theme in art. In the context of the artists working on historical themes, Mindaugas Lukošaitis' works seem exceptional due to the simplicity of the chosen technique and the development of the theme based on the principle of long cycles. The works contribute to the recent tendency to critically rethink the schemes prevalent in the representation of history, rejecting its mythologizing and romanticizing.

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje pristatomas vienas įdomiausių XXI a. piešėjų – Mindaugas Lukošaitis. Išsamiai analizuojami jo piešinių ciklai, kūrybiškai atskleidžiantys Lietuvos pokario partizanų, Šiaurės karo, Lietuvos žydų, Ruandos genocido, Pilėnų gynimo (XIV a.), Rusijos ir Ukrainos karo temas. Taip pat aptariami naujaisi jo projektai, skirti lokalių vietų istorijoms, Vandžiogalos miestelio ir Vilniaus miesto tapatybei vizualizuoti. Atskleidžiami jo kūrybos ypatumai paliečiant istorinės temos dailėje kontekstus. Istorine tematika kuriančių dailininkų kontekste Lukošaičio kūryba atrodo išskirtinė dėl pasirinktos technikos paprastumo, dėl temos plėtojimo ilgų ciklų principu. Ji prisideda prie pastaruoju metu išryškėjusios tendencijos kritiškai permašyti istorijos vaizdavime paplitusias schemas, atsisakyti jos mitologizavimo ir romantizavimo.

RAKTAŽODŽIAI: Mindaugas Lukošaitis, piešinių ciklai, istorija, vietos atmintis.

KEY WORDS: Mindaugas Lukošaitis, cycles of drawings, history, local memory.

IVADAS

Meno pasaulyje jau seniai nebesiginčijama dėl piešinio savarankiškumo statuso ir piešimo kaip visavertės medijos. Ne vieną dešimtmetį rengiamos ne tik profesionalių piešėjų personalinės, tačiau ir didelio masto tarptautinės konceptualios parodos, meno mugės. Nuo 2007 m. Paryžiuje kasmet vyksta tarptautinė meno mugė „Piešimas dabar“ (*Drawing Now*), kurioje daugiau nei 70 Europos galerijų pristato talentingiausias ir įdomiausias dirbančius piešėjus. Nuo 2019 m. piešimo meistrams yra skiriama kasmetinė, taip pat tarptautinė mugė Londone, Saatchi galerijoje (*Draw Art Fair*). O pradžia taip plačiai paplitusiam pavadinimui „Piešimas dabar“, tik su paantrašte „1955–1975“, davė Bernice Rose 1976 m. Niujorko modernaus meno muziejuje (MoMA) kuruota paroda. (Lovatt 2021: 11) Kuratoriniame lygmenyje plėtodami diskusiją su Bernice Rose koncepcija kiti kuratoriai ne tik stūmė į priekį laiko atžvilgiu reliatyvią sąvoką „dabar“, bet ir permastė piešinio apibrėžimą išplėsdami jį nuo įprastai jam priskiriamų techninių priemonių arsenalo, tokių kaip popierius, pieštukas, anglis, kreida, pastelė, tušas, iki performatyvių veiksnių ir instaliacijų¹. Kuratorės Catherine de Zegher ir Cornelia H. Butler 2010–2011 m. MoMA pristatytoje parodoje „Linija: piešimas dvidešimtajame amžiuje“ (*On Line: Drawing Through the Twentieth Century*) piešimo sąvoką traktavo kaip konceptualų procesą, susijusį su gestu ir forma, kai linijiškumas ir paviršiaus įtampa tapo kategorijomis, aprėpiančiomis labai platų raiškos prie-

monių lauką, apimančių ne tik tradicinį piešinį, bet ir tapybą, skulptūrą, fotografiją, šokį, performansą, video, instaliaciją (ten pat: 10). Į šį procesą įsitraukė ir knygų leidėjai. Pastebėję sparčiai besiplečiantį piešinio vaidmenį šiuolaikinėje kultūroje, vienos didžiausių ir pasaulyje gerai žinomos leidyklos *Phaidon* atstovai nusprendė jam skirti seriją knygų bendru pavadinimu „Vitamin D“². Kiekviename šios serijos leidinyje pristatoma daugiau kaip 100 įdomiausių ir perspektyviausių piešėjų, kuriuos nominavo tarptautinė meno ekspertų komisija. Vartydami pirmąją šios serijos knygą aptinkame ir lietuvių piešėjo Mindaugo Lukošaičio pavardę.

Šio straipsnio tikslas – atskleisti Lukošaičio kūrybos ypatumus paliečiant istorinės temos dailėje kontekstus. Tyrimo objektas – Lukošaičio piešinių ciklai – nėra plačiai analizuotas. Daugiausia spaudoje aptinkame trumpus jo parodų pristatymus. Publikuota keletas interviu su kūrėju. Kiek išsamiau jo kūryba pristatyta Virginijaus Kinčiniaičio straipsniuose, kurie paskelbti 2012 ir 2014 m., tad neaprepia naujausių kūrėjo darbų. Kontekstinį jo kūrybos vaizdą padeda atskleisti MO muziejaus 2020 m. išleista knyga *Lietuvos dailininkų piešiniai nuo 1957 metų*, minėta „Vitamin D“ knygų serija bei šio straipsnio autorės anksčiau atliktas tyrimas apie Lietuvos istorijos įvykių vaizdavimą dailėje, publikuotas 2021 m. monografijoje. Tyrimui įgyvendinti bus taikomi ikonografinis, aprašomasis analitinis ir lyginamasis metodai.

DAILININKO PIEŠINIŲ CIKLŲ YPATUMAI

Lietuvoje ir užsienyje Lukošaitis atpažįstamas kaip įdomus ir savitas kūrėjas, piešinių ciklais aktyviai tyrinėjantis skaudžias žmonijos istorines patirtis politinių krizių ir karinių konfliktų akivaizdoje. Jo žvilgsnis aprėpia platų istorinį tarpą nuo legendinės Pilėnų gynimo istorijos (XIV a.) iki šių dienų įvykių Ukrainoje. Šioje laiko atkarpoje jis stabteli ties Sovietų sąjungos ir Suomijos karu (1939–1940), Lietuvos partizaniniu pasipriešinimu sovietinei okupacijai, žydų bei Ruanodos genocidu. Apmąstydamas lemtingus žmogaus pasirinkimus, jis paliečia ir religinę sritį „Jėzaus Kristaus“ cikle³. Jam įdomūs ir vietos tapatybę nusakantys ženklai, *genius loci* su vietos gyventojų likimais, o kartais vaizduotės šuoliai į neaplangytas, susapnuotas erdves, kuriose galėtų kažkas atsitikti („Sapnavau Japoniją“⁴). Dailininko dėmesį patraukia ir iš esmės formalūs meninio lauko klausimai („Moderniojo meno objektai“⁵), duodantys trumpą atokvėpį nuo sudėtingų temų. Pagrindinės dailininko kūrybos priemonės – popieriaus lapas ir nespaltotas pieštukas – atrodo neįprastai paprastos šiuolaikinių meno kūrėjų naudojamų medijų platybėje. Tačiau šis paprastumas kaip tik jį ir išskiria, daro unikalų, o profesionaliai įvaldytas štrichas akimirksniu pagauna žiūrovą ir nepaleidžia nuo pirmojo iki paskutiniojo kiekvieno ciklo piešinio. Pritardami taikliam V. Kinčiniaičio vertinimui, galime jį vadinti „savitu archetipinių piešinio galių tarpininku“ (Kinčinitis 2014: 41).

Piešinį, kaip teigia Lukošaitis, jis atrado natūraliai. Tai buvo nuo mažumės jo pamėgta priemonė, kuria lengva per-

teikti mintis. Pradėjęs kurti pirmąjį savo ciklą „Rezistencija“ (2003), net negalvojo, kad temos permąstymas piešiniuose ir bus ta pasirinktoji raiška. Grįžęs iš San Paulo bienalės Brazilijoje, kur su minėtu ciklu sėkmingai atstovavo Lietuvai, ir Laimos Kreivytės paklaustas apie priemonių pasirinkimą, dailininkas atviravo: „Pirmiausia pristačiau temą, kuri tiko ir patiko, tada pradėjau dirbti su pačia idėja. Piešiau eskizus nežinodamas, kokio formato tai bus darbas. Laikas bėgo ir sprendimą padiktavo išaugusi piešinių krūva. Man ir pačiam buvo netikėta – pasirodo, rezistenciją jau nupaišiau, nors iš pradžių galvojau apie instaliaciją“ (Kreivytė 2005: 9). Nupaišyta „Rezistencija“ pasižymėjo linijos gyvybingumu ir intensyvumu, netikėtais kompoziciniais rakursais, situacijų įvairove ir intriga, šturpią pokario realybę primenančiu veiksmo brutalumu. Juk vaizdai plėtojo dailininko permąstytą naratyvą apie pokario Lietuvos laisvės kovotojus, jų pasipriešinimą sovietinei okupacijai. Nors tema svarbi Lietuvai, bet užčiuopta kažkas daugiau, tai, ką atpažįsta ne tik lietuviai, bet ir daugelis kitų panašaus likimo tautų. Ne tik dėl temos, bet ir dėl savito meninio braižo dailininko kūriniai buvo įtraukti į įdomiausiems šiuolaikiniams piešėjams skirtą leidinį „Vitamin D“, o Lousianos modernaus meno muziejus šį dailininko ciklą nusprendė įsigyti, ten ir šiandien jis eksponuojamas. Menotyrininkas ir kuratorius Larsas Bangas Larsenas, pristatydamas Lukošaičio kūrinius, palietė rezistencijos tematikos aktualiją, klausdamas: „kaip šiandien galima apibrėžti „pasipriešinimą“? Kas yra priešas? Kas mes

esame“? Iki kokio lygmens mūsų praeitis naudojama kaip surogatas dabarties troškimams įgyvendinti?“ (Larsen 2005: 180). Be to, atkreipė dėmesį į linijos svarbą dailininko piešiniuose, vadindamas ją instinktyvia ir herojiška, bei išskyrė kūrėjo pasirinkimą nuasmeninti figūras, pateikti beveidį lietuvių priešą, šitaip žiūrovui sukuriant distancijos su vaizduojamu įvykiu pojūtį (ten pat).

Lukošaičio dėmesys istorinei temai, išreikštas piešiniu, iš dalies susisieja su žymaus piešėjo Williamo Kentridge'o kūryba, kuri buvo pristatyta toje pačioje „Vitamin D“ knygos serijoje ir kurios retropektivą galėjome pamatyti Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje kaip „Kaunas 2022“ renginių programos dalį. Abu kūrėjai tik skirtingais keliais braunasi į istorinės praeities vingius, užčiuopia kažką pamiršto, bet tai, kas vis dėlto egzistuoja. Prisimindamas, kaip istorinė tema atkeliavo į jo kūrybą, Lukošaitis sako, kad tai buvo netikėtas atradimas: „Sykį, kažką sau pieštuku laisvai paišydamas, tiesiog nupiešiau karo sceną, ir šis piešinys netikėtai pasėjo man nerimą bei suvokimą, kad kai kas svarbaus mūsų istorijoje yra įvykę, kas ir šiandien vis dar gyva... Būtent šis nesąmoningai gimęs piešinys privertė susimąstyti apie partizaninį pasipriešinimą Lietuvoje, visų pirma sau pačiam įprasminti šią temą“ (Kajėnas 2011). Panašiai įsimintinas atrodo ir Williamo Kentridge'o pasakojimas apie istorinės atminties įtrūkius, kai įgyvendindamas projektą „Triumfai ir aimanos“ (2016), ant Tibro upės pakrantėje esančio pastato sienos paliko piešiniu neužpildytą atkarpą, juodą dėmę kaip atminties kiaurymę, po kuria užrašė „Tai, ko neprisimenu“ (it.

Quello che non ricordo). Tai jo ir daugelio mūsų nežinojimas apie netoliese buvusį pirmąjį žydų getą, o greta įsikūrusi Šv. Petro bazilika visada pilna lankytojų (žr. Vitkienė 2022: 5). Komentuodamas savo kūrinių menininkas pažymėjo: „Tai turėtų atstoti visas mūsų ir mano supratimo spragas. Tai, ko neatsimename, nes tai buvo nuslėpta, nes mūsų galvos buvo užimtos lengvesnių, labiau guodžiančių minčių, nes neradome jėgų ieškoti savo istorijų sąryšio“ (cit. iš ten pat).

Šiuo atveju vertėtų prisiminti istorijos politikos lauke vartojamas selektyvumo, atminimo ir užmiršimo kategorijas, būdingas tiek individualiai, tiek kolektyvinei atminčiai, kai dėl politinių aplinkybių ar asmeninių priežasčių vieni dalykai pabrėžiami, o kiti marginalizuojami arba nutylimi. Tie nutylėjimai yra svarbūs litvakiškų šaknų turinčiam Williamui Kentridge'ui, kuriuos jis jautriai priminė Lietuvai skirtoje instaliacijoje „Tu, kuris niekada neatvykai“ (2022 NČDM), paliesdamas Holokausto ir istorinę kolaboravimo naštos temą. Apie ją keliose piešinių serijose („Žydai. Mano istorija“, 2012; „Žydai. Mano istorija 2“, 2014) užsimena ir Lukošaitis⁶. Dailininkas pasakoja, kad tai buvusi sunki tema, kuri kėlė daug apmąstymų, pasiruošimo, emocinių išgyvenimų ir įsijautimo į įvairius „vaidmenis“, tarsi tai vyktų čia ir dabar jo gyvenime, todėl pavadinime atsirado prieraišas „Mano istorija“. Tai jo istorija dar ir dėl to, sako kūrėjas, „jog esu lietuvis“, be to, „niekaip negalėjau mąstyti taip, lyg aš visai „niekuo dėtas“ ir su šia istorija neturiu nieko bendra“ (Kajėnas 2011). Sušaudytų, išniekintų, kentėjusių žydų vaizdinys jautrino vaizduotę ir per konkrečios vietos atmintį –

vaikystėje netoli namų buvusi žydų žudynių vieta alsavo išskirtine nuotaika⁷. Išskirtine nuotaika pasižymi ir Lukošaičio piešiniai. Atrodytų, kad linija ir štrichas yra galingos priemonės, kaip mediumas prikeliančios praeities išgyvenimus, sugražinančios emocinę įtampą, scenų nervingumą. Kaip pieštuku „pagauti“ emociją? Kaip ją perteikti vienos figūros linkiuose, žmonių pokalbiuose, jų tyloje, aukos ir budelio santykiuose, negyvame kūne ar ištuštėjusiam peizaže? Gal tai tik piešėjo meistrystės klausimai, tačiau jie nelengvi ir gerokai pranoksta išmokto akademinio piešinio ribas. Prancūzų romantizmo kūrėjas Eugene'as Delacroix siekė taip greitai nupiešti žmogaus figūrą, kol ji krisdama nespės pasiekti žemės. Tai prie akimirksniu gimstančio piešinio dar pridėjime emocinę pagavą ir priartėsime prie Lukošaičio sprendinių. Tačiau klysimė, manydami, kad išlieti emocijas buvo autoriaus tikslas. Jis dirba labai nuosekliai, renka istorinį momentą nusakančią medžiagą ir kūrybiškai atkuria galėjusias vykti scenas, kviečia įsivaizduoti, kaip viskas galėjo atrodyti (žr. ten pat). O tam neužtenka vieno piešinio. Pavaizduotų situacijų seka sukuria pasakojimo intrigą, todėl tarsi komikso paveikslėliuose keliaujama nuo vieno prie kito, kol „perskaitoma“ visa istorija. Naratyvo gyvybingumui ir augančiai įtampai išlaikyti dailininkas pasitelkia, jo žodžiais tariant, „vaizdinę dramaturgiją“ (ten pat). Tačiau priešingai nei komiksuose, vaizdą papildančio teksto jam nereikia, jie ir taip iškalbingi ir kartu išskirtiniai šiandienos dailės kontekste. O vaizdinė dramaturgija kuriama ne tik per veiksmo seką, bet ir meninės raiškos priemonėmis. Čia

Lukošaitis nebijo palikti tuščių plotų, reikalingo stabtelėjimo, sąmoningai išnaudoti eskizinio neužbaigtumo galimybes, vaizdą kurti per siluetingos linijos ir intensyvaus užštrichavimo sugretinimą. Savo vaizdais jis kviečia žiūrovą ne tik išgyventi istorinių situacijų dramatiškumą, kartu su dailininku matyti save kaip auką, žvelgiančią iš kapo duobės, taip pat kaip budelį, nukreipusį ginklą į žmogų, bet ir pasimėgauti piešimo virtuozizmu, auginančiu įtampą, nerimą, baimę, laukimą, neviltį, tylą.

Susidomėjimą istorine tema dailininkas toliau plėtojo cikluose „Ruanda 1994“ (2013)⁸, „Talvisota. Žiemos karas“ (2013), „Pilėnai“ (2013). Šįkart istorinė geografiija nuo Lietuvos išsiplėtė iki Suomijos ir Afrikos, tačiau neatsitiktinai, nes kiekvienas pasirinkimas turėjo savų motyvų. Ruandoje 1994 m. hutų ekstremistų įvykdytos opozicinės tutsių genties skerdynės, kurių metu buvo nužudyta apie 800 tūkstančių žmonių, Lukošaičiui buvo ne šiaip žiniasklaidos puslapiuose nuskambėjusi informacija. Ji palietė dailininką asmeniškai dėl užmegztų ryšių su Ruandos jaunuoliais, kurie su misionieriumi Hermanu Šulcu dar prieš brutalų naikinimą buvo atvykę į Lietuvą ir viešėjo dailininko šeimos namuose (Lingienė 2021). Įvykių sukuryje iš ruandiečių gautami laišakai, atplaukianti informacija, dailininko mamos jautri reakcija neleido viso to pamiršti, tad 2013 m. jis ėmėsi šio ciklo kūrimo ir iš vizualios užmaršties ištraukė tai, kas net žiniasklaidoje nebuvo itin plačiai nušviesta. Kinčinitis pažymi, kad „Mindaugo Lukošaičio piešiniai šiuo atveju tampa mūsų akimis ir sąžinės budinimo priemone. Jis parodo tai, kas nebuvo nufotografuota ir nufil-

muota, kas nebuvo paviešinta ir apmąstyta“ (Kinčinitis 2014: 41). O mūsų akys mato neįtikėtinai šurpius žudynių vaizdus, mačete sukaptus, išniekintus, kančios perkreiptus pusnuogius tutsių kūnus, išmėtytas jų dalis, degančius namus, paliktą maistą. Ir tai neperdėta realybė, nes įvykiai Ruandoje vertinami kaip vieni žiauriausių žmonijos istorijoje, vykdyti sistemškai, kviečiant išžudyti tutsius, „išnaikinti tarakonus“, pagal sąrašus egzekuciją atliekant čia pat.

Suomija į dailininko akiratį patenka dėl sėkmingo šios tautos pasipriešinimo Sovietų sąjungai „Žiemos kare“ 1939–1940 m. ir siužetine prasme kuria potekstinių sugretinimą su mūsų tautos likimu. Taip šimto piešinių ciklas „Talvisota. Žiemos karas“ (2013)⁹ gali būti pamatytas kaip „Rezistencijos“ (2003) serijos tęsinys, kviečiantis su dailininku permąstyti istorijos vingius ir kartu paklaidžioti snieguotu Suomijos kraštovaizdžiu stebint karinio veiksmo detales, pusnyse įstrigusią amuniciją, iš sniego mėginančius išsikapanoti žirgus, numuštus lėktuvus, tankus, atšiauraus klimato sąlygomis kovojančius, žūstančius karius.

Nors dailininką domina herojiškos kovos, tačiau heroizacijos ir patoso jo kūrinuose nerasime. Tai greičiau karo realybės kalba, apimanti emocinės įtampos, atoslūgio ir buitinės kasdienybės epizodus. Su tokia prieiga dailininkas imasi Pilėnų temos, kuri lietuvių sąmonėje be heroizacijos sunkiai buvo suvokiama¹⁰. Pats kūrėjas sako, kad jam buvo įdomu patyrinėti savo galimybes piešiant legendinės praeities įvyki, integruojant įvairius pasakojimus ir tyrimus šia tema, taip pat mėginant sau pačiam atsakyti, kiek toli su ja galima nueiti ir ką ji asme-

niškai jam reiškia¹¹. Lietuvos dailėje Pilėnų temos interpretacijų turime nemažai, pirmieji kūriniai pasirodė XIX a. su romantizmo epochos sklaida. V. Dmachauskas 1837 m. nutapė pasirengimo lemtingam mūšiui epizodą su mėnesienos šviesoje lūkuriojančių kryžiuočių pulkais ir kitapus Nemuno ant kalno boluojančia Margirio pilimi. Vladislovas Konstantinas Majeranovskis apie 1855 m. jau ėmėsi dramatiškesnio momento – kunigaikščio Margirio, jo šeimos ir pilėnų išsižadymo aktą pateikė kaip teatrališką sceninį veiksma, vykstantį ant kalvos kryžiuočių apsuptyje. Panaši nuotaika, tik su mažesne vaidybos doze, yra išlaikyta ir Kazimiero Alchimavičiaus 1875 m. kompozicijoje. Net ir sovietmečiu tokia traktuotė mažai keitėsi, dailininkai Aleksandras Vitulskis ir Jonas Mackonis-Mackevičius, nevengdami romantizavimo ir didvyriškumo akcentų, vaizdavo tą pačią kulminacinę pilies gynėjų susideginimo ir Margirio bei jo šeimos žūties sceną. Šioje sekoje Lukošaičio šimto piešinių ciklas atrodo visai kitoks, be išankstinių klišių, jau susiformavusių ikonografinių schemų, smalsiu kūrybinio tyrėjo žvilgsniu atrandantis praeitį. Čia nugula iš įvairių šaltinių, literatūrinių tekstų ir šiandienos istorikų svarstymų atkeliavusios pasakojimo detalės, papildytos paties dailininko įsivaizdavimo, kaip viskas galėjo būti. Ciklo apimtis leidžia jam jaustis laisviau nei ankstesniems tapytojams, turėjusiems vieno paveikslo plote atskleisti įvykių koncentratą. Tad čia su lengva poetine nuotaika apie praeitį nuklystame į Lietuvos girias, laukus, stebime gyvūnus, pilėnų kasdienybę, jų maistą, pilies statybą, Margirio meilės istoriją, besitartinančius kryžiuočius, kovą, senę

stabmeldę, žudžiusią pilėnus, pasirinkusius mirtį, o ne prieš nelaisvę, laužus, pilies sugriovimą ir pabaigai – archeologinius radinius. Piešinių cikle įdomu tyrinėti detales, pasirinktų žiūrėjimo taškų įvairovę ir virtuoziską pieštuko darbą.

Prasidėjęs Rusijos karas su Ukraina sukėlė daugelio menininkų kūrybines reakcijas. Lukošaitis taip pat neliko nušalyje. Jis gal net vienas pirmųjų jau karo išvakarėse piešė Rusijos agresiją pranašaujančius veiksmus. O karui tapus realybe, kasdieniai žiniasklaidos pranešimai virto kūrybiniais vaizdais, kuriuose reportažiškumas susipina su menininko pozicija, individualiu įvykio vertinimu. Šie vaizdai nestokoja sarkazmo „Z“ operacijos vykdytojų atžvilgiu, o kartu su dideliu paveikumu perteikia sugriautus namus, ukrainiečių gyvenimo realybę, Mariupolio dramatos teatro tragediją, žūstančius žmones, tarp jų ir vaikus. Nedidelių pajuokavimų buitinėse detalėse buvo ir ankstesniuose dailininko cikluose, tačiau šįkart jų dozė didėja vaizduojant tai, kas yra rusų vadų galvose, kokia yra karių apranga, ginkluotė, pastebint kvailumą su nuskandinto tanko istorija ar po krūmu besituštinantį nušautą kareivį. Šiame dar tik kuriamame ir neužbaigtame cikle, pavadintame „Z“, kiek kitaip nei ankstesniuose piešiniuose, yra daugiau asociatyvių vaizdų (pvz., granatos ir vaikiško žaisliuko junginys per raidę Z), technika taip pat išsiplečia, greta pieštuko naudojama akvarelė, tušas, atsiranda spalvų.

Istorine tematika kuriančių dailininkų kontekste Lukošaičio kūryba atrodo išskirtinė dėl pasirinktos technikos, dėl temos plėtojimo ilgų ciklų principu. Iš dalies jam galėtų būti artima pastaruoju

metu suaktyvėjusi komiksų tradicija, kurioje greta komedijos ir veiksmo žanro naudojamos ir istorinės temos. Lietuvoje geriausiai žinomas pavyzdys yra Linos Itagaki kūryba ir jos iliustruota knyga *Sibiro haiku* (2017). Tačiau šiuos kūrėjus įmanoma gretinti tik dėl principinio dėmesio piešiniui, kurį komiksuoje papildoma tekstas ir kuris Lukošaičiui nereikalingas. Taip pat galima pažymėti, kad dailininkas prisideda prie pastaruoju metu išryškėjusios tendencijos kritiškai permąstyti istorijos vaizdavime paplitusias schemas atsisakant jos mitologizavimo ir romantizavimo. Kiekvienas kūrėjas tai daro individualiu būdu. Vieni žiūrovą paskatina suabejoti nacionalinio mito ir ikoninių įvaizdžių tikslingumu per istorinių personažų perkeitimą, jų suasmeninimą, kiti kuria naujas prasmes per asociatyvų lauką pasiūlydami vaizdinę ar medžiaginę užuominą į gvildenamą istorinę aktualiją, dar kiti pasitelkia autobiografiškumą kaip būdą, padedantį atsiriboti nuo didžiojo pasakojimo ir kurti mažuosius. Yra ir tokių menininkų, kurie, tarsi archyvarai iš užmaršties ištraukdami archyvuose nugulusią medžiagą, mėgina kūrybiškai prikelti tai, kas pamiršta¹². Lukošaitis prisideda prie naratyvų daugiabalsiškumo formavimo ir suasmeninto santykio su praeitimi. Juk jo piešinių ciklai į paviršių iškelia daug klausimų apie istorijos rašymą ir perrašinėjimą, apie žmogaus pasirinkimus ir „vaidmenis“ politinėse kryžkelėse. Jo piešiniuose žiūrovui leidžiama pajauti skirtingas pozicijas, turėti galios ir būti auka. Kaip jis pats sakė: „Aš nesiekiau nei mitologizuoti partizaninį pasipriešinimą, nei jį pažeminti, nes tikrai nematau, kad tai turė-

tų kažkokį milžinišką efektą. Šiuo piešinių ciklu („Rezistencija“. – A. K.-C.) aš tarsi tarsi kodinį žodį ir stebiu, kokių asociacijų tai sukelia žmonių galvose. Sudrumsčiu vandenį ir žiūriu, kaip palengva sėda drumzlės“ (Kajėnas 2011). Panašios tendencijos būdingos ir kitiems ciklams. Mėgindamas apibrėžti jų savytumą, Kinčinitis taikliai pažymėjo: „oficiali istorinė Lietuvos pokario partizanų, Žiemos karo, Lietuvos žydų ar Ruandos genocido versija tampa kažkuo visiškai priešingu – vaizduotėje gimusiu pasakojimu, kuriame keistai, siurrealistiškai sukimba objektyvus, dokumentinis piešinys ir subjektyvi, empatiška įvykių vizija“ (Kinčinitis 2014: 38). Menininko kūryba ne viename tekste gretinama su dailininko-archyvaro pozicijai atstovaujančio Kęstučio Grigaliūno darbais, iš užmaršties prikeliamais tūkstančius nežinomų ištremtųjų atvaizdų jo „Mirties dienoraščių“ ir kituose projektuose. Erika Grigoravičienė ši gretinimą praplečia, teigdama, kad „juos sieja savita aistra iš pažiūros beprasmiui darbiui, besąlygis atsidavimas sunkiai, alinančiai, ilgai trunkančiai monotoniškai veiklai. Ši kūrybinė veikla su didele dalimi varginančio mechaninio darbo tarsi yra tam tikras atsakas blogio banalumu, padeda išgyventi kolektyvinę traumą ir atpirkti kolektyvinę kaltę“ (Grigoravičienė 2020: 298). Tokių vertinimų kontekste absoliučiai anachronistiškai nuskamba Lukošaičio kūrybos priskyrimas socialistinio realizmo stiliui, kuris be rimtesnės argumentacijos keliauja iš vieno teksto į kitus¹³. Dailininko pamėgtas figūratyvumas ir realistinis braižas nėra tam pakankama priežastis. Jo kūriniuose nerasisime politizuoto kovingumo, perspausto herojiškumo, dogmatiško pozityvumo,

siužetinės didaktikos ar kitų socialistinių realizmą apibrėžiančių bruožų.

Lukošaičio kūryboje per pastaruosius kelerius metus labiau susidomėta lokalių vietų istorijoms. 2021–2022 m. jis vykdė „Kaunas 2022“ programos „Atminties biuras“ kuruotą projektą „Gyvenimai. Vandžiogala“, kuris sugulė į dar vieną piešinių ciklą. Šįkart kūrėjas tyrinėjo Vandžiogalos miestelio tapatybę apibrėžiančius ženklus. Tai junginys istorinių faktų, išgirstų vietos gyventojų pasakojimų, ten randamų įdomesnių paminklų, pastatų ir *genius loci* pajautimas, leidžiantis įlieti kūrybinės fantazijos. Dailininko teigimu: „Savo tyrime neilustruoju istorijos, nebandau suprasti istorinių, politinių įvykių: jie savaime atsiranda besigilinant į temą. Toks mano principas – ateinu nelabai žinodamas, kokia bus tema. Ir man įdomu pasižiūrėti, koks yra aplink savaiminis žinojimas, istorinis, kultūrinis išprusimas. Iš tos nelabai aiškios pozicijos ir startuoju“ (Lingienė 2021). Šio ciklo piešiniai labai įvairūs, kiekviename tarsi atskiras mikropasaulis apie trauminę karo ir pokario patirtis, apie garsią Milošų giminę, atgulusią prie bažnyčios kapinaitėse, apie paprastus miestelio gyventojus, iškeverzojusius įrašus autobusų stotelėje, apie neatmenamais laikais šioje žemėje galimai vaikščiojusius dinosaurus ir kraštovaizdį formavusius kalnus.

Patyrinėti Vilniaus miesto tapatybę yra kur kas didesnio masto projektas, prie kurio menininkas darbuojasi pastaruosiu metu besiruošdamas parodai Vilniaus Rotušėje ir kuris įsilies į Vilniaus 700 metų minėjimo renginius. Panašu, kad parodai rengiamų piešinių ciklas pavadinimu „Vilnius grafito dulkėse“ žymi kitą etapą menininko kūryboje, kai

paprasto pieštuko štrichai papildomi skaitmeninėmis galimybėmis, kai kūriniai įgauna tamsių spalvų sodraus ir galingo skambesio, kai figūratyvą keičia įtaigi architektoninė pastatų ritmika, o dailininko pomėgis sieti ir maišyti praeitį, dabartį ir įsivaizduojamą ateitį virsta intriguojančiais netikėtumais, žadinančiais žiūrovo smalsumą.

Dar vienas naujas štrichas dailininko biografijoje – Vilniaus dailės akademijos meno krypties doktorantūroje vykdomas tyrimas „Karo menas: piešimo strategijos

nupiešti dar kartą kitaip ir susieti nesusiejama“, kuriame gilinamasi į tai, kas vyksta piešėjo mintyse, sąmonėje ir kūne iki atsirandant piešiniui, klausiant, ko trūksta piešimo metuose. Čia pajungiama ne tik piešėjo mintis, žinios ir įvaldyta technika, bet ir kūno tonuso, šokio, judesio, garsų aspektai. O tai susisieja su šiuolaikinio piešinio lauke vykstančiais pokyčiais, kai linijos ar štricho samprata nuo techninio dėmens išplečiama į konceptualų procesą, apimantį šokį, fotografiją, performansą, instaliaciją ir kt.

IŠVADOS

Daugiau nei du dešimtmečius trunkanti piešėjo Lukošaičio kūryba pasižymi savitu braižu, atpažįstamu Lietuvoje, pastebimu ir vertinamu užsienyje. Profesionaliai įvaldęs paprasto grafitinio pieštuko galimybes, kūrėjas virtuoziskai jas išskleidžia kurdamas piešinių ciklus daugiausia istorinėmis temomis. Jo gvildenamų istorinių įvykių geografija labai plati, nuo Lietuvos iki Afrikos, tačiau aktualių siužetų atsirinkimas visada pagrįstas asmeniniu santykiu su rūpima tema.

Istorine tematika kuriančių dailininkų kontekste Lukošaičio kūryba atrodo išskirtinė dėl pasirinktos technikos, dėl temos plėtojimo ilgų ciklų principu. Ji reikšmingai papildo pastaruoju metu išryškėjusią tendenciją kritiškai permaštyti istorijos vaizdavime paplitusias schemas atsisakant jos mitologizavimo ir romantizavimo. Ji savitai glaudžiasi prie

šiuolaikinių menininkų, kuriančių suasmenintą santykį su praeitimi ir formuojančių naratyvo daugiabalsiškumą. Jo piešinių ciklai į paviršių iškelia daug klausimų apie istorijos rašymą ir perrašinėjimą, apie žmogaus pasirinkimus ir „vaidmenis“ politinėse kryžkelėse.

Dailininko kūrybos tyrimas atskleidė pastaraisiais metais pradedančius ryškėti pokyčius renkantis meninės raiškos priemones ir temas. Jo piešiniuose matyti daugiau dėmesio lokalių vietų istorijoms, jų tapatybės meniniam tyrimui. Plečiasi naudojamų priemonių bei technikų arsenalas. Paprastas pieštukas papildomas skaitmeninės raiškos galimybėmis, o juodai balti piešiniai užliejami spalvomis. Kinta ir piešinio samprata nuo tradicinės iki meninio veiksmo ar konceptualaus proceso, išreikšto kūno kalba ar kitomis medijomis.

Literatūra

Grigoravičienė Erika (sud.). 2020. *Lietuvos dailininkų piešiniai nuo 1957 metų: iš MO muziejaus kolekcijos*. Vilnius: MO muziejus.

Kajėnas Gediminas. 2011. Savaitės pokalbis. Mindaugas Lukošaitis: Gyva rezistencija juodu ant balto, *Bernardinai.lt* 06 22. Prieiga per internetą:

- <https://www.bernardinai.lt/2011-06-21-savaites-pokalbis-mindaugas-lukosaitis-gyva-rezistencija-juodu-ant-balto/> [žiūrėta 2022 09 10]
- Kinčnaitis Virginijus. 2012. Grafito anglies tamsoje, *Literatūra ir menas* 12 21. Prieiga per internetą: <https://literaturaimenas.lt/daile/virginijus-kincinaitis-grafito-anglies-tamsoje> [žiūrėta 2022 09 07]
- Kinčnaitis Virginijus. 2014. Tamsios grafito anglies istorijos, *Krantai* 4: 36–41.
- Kreivytė Laima. 2005. Svetur: Laimos Kreivytės interviu su Mindaugu Lukošaičiu, *ŠMC interviu* 1: 8–10.
- Kulvietytė-Cemnolonskė Aušrinė. 2021. *Lietuvos istorija dailėje*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Larsen Lars Bang. 2005. Mindaugas Lukosaitis, Dexter E. (ed.) *Vitamin D: New Perspectives in Drawing*: 180–181. London, New York: Phaidon Press.
- Lingienė Kotryna. 2021. Menininkas Mindaugas Lukošaitis: piešinio galimybės mane patį trikdė ir gąsdina, *lrt.lt* 12.13. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/kultura/12/1562936/menininkas-mindaugas-lukosaitis-piesinio-galimybes-mane-pati-trikdo-ir-gasdina> [žiūrėta 2022 09 17]
- Lovatt Anna. 2021. Introduction, Elberton L., Morrill R. (eds.). *Vitamin D3. Today's best in contemporary drawing*: 10–17. London, New York: Phaidon Press.
- Poškus Vidas. 2009. Kovojančias ir žuvęs karys Lietuvos dailėje, *Naujoji Romuva* 2 (567): 29–36.
- Vitkienė Virginija. 2022. Apie menininką, kuris atvyksta, Bernotaitė S. (sud.) *Williamas Kentridge'as. Tai, ko nepamenama*: 5–12. Kaunas: VŠĮ Kaunas 2022.

Nuorodos

- ¹ Corinne Robins, pasigedusi daugiau moteriškosios lyties atstovių Bernice Rose kuruotoje parodoje, replikavo jai surengdama parodą „Piešimas dabar: 10 menininkų“ (*Drawing Now: 10 Artists*), kuri buvo pristatyta 1976 m. Vizualiųjų menininkų centre SoHo, Niujorke. Kuratorius Gene Baro 1981 m. Bruklino muziejuje pristatė korėjos piešėjus, taip „Piešimą dabar“ susiaurindamas iki nacionalinio aspekto (*Korean Drawing Now*). Kuratorė Laura Hoptman su paroda „Piešimas dabar. Aštuoni pasiūlymai“ (*Drawing Now: Eight Propositions*) 2002 m. Modernaus meno muziejuje Niujorke (MoMA) pakvietė dar kartą peržvelgti nūdienos piešimo realijas (Lovatt 2021: 12–13).
- ² Yra išleistos trys šios serijos knygos: *Vitamin D* (2005); *Vitamin D2* (2015); *Vitamin D3* (2021).
- ³ M. Lukošaičio piešinių ciklas „Jėzus Kristus“ (2014) saugomas Šilavoto davatkyne.
- ⁴ M. Lukošaičio piešinių ciklas „Sapnavau Japoniją“ (2016) saugomas įvairiose kolekcijose.
- ⁵ Šis ciklas yra autoriaus nuosavybė.
- ⁶ M. Lukošaičio piešinių ciklą „Žydai. Mano istorija“ (2012) yra įsigijęs MO muziejus, o ciklą „Žydai. Mano istorija 2“ (2014) – Šiaulių „Aušros“ muziejus.
- ⁷ Apie tai dailininkas plačiau kalbėjo „Litvakų kultūros forume“ 2022 09 30 „Kaunas 2022“ renginių programoje.
- ⁸ M. Lukošaičio piešinių ciklą „Ruanda 1994“ (2013) yra įsigijęs meno fondas „Lewben Art Foundation“.
- ⁹ M. Lukošaičio piešinių ciklą „Talvisota. Žiemos karas“ (2013) yra įsigijusi galerija „Vartai“.
- ¹⁰ M. Lukošaičio piešinių ciklą „Pilėnai“ (2013) yra įsigijęs meno fondas „Lewben Art Foundation“.
- ¹¹ Iš autorės susirašinėjimo su dailininku rengiant šį straipsnį.
- ¹² Plačiau apie šiuolaikinėje Lietuvos dailės istorinės temos plėtojimo ir pateikimo būdus žr. Kulvietytė-Cemnolonskė 2021: 239–270.
- ¹³ Vidas Poškus straipsnyje apie kovojančio ir žūstančio kario ikonografiją Lietuvos dailėje M. Lukošaitį pristato kaip sugrįžtantį prie socialistinio realizmo stiliaus, pateikdamas trumpą paaiškinimą, kad jo cikle „Rezistencija“ pavaizduotos „kovojančių ir mirštančių asmenų pozos niekuo nesiskiria nuo sovietinių pirmavaizdžių“ (žr. Poškus 2009: 36).